

УДК 352.07(477.73):281.96«1991/2010»

**ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСЛАВНИХ
ЦЕРКОВ УКРАЇНИ ТА РЕГУЛЮЮЧА РОЛЬ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
1991–2010 РР. (НА МАТЕРІАЛАХ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

**INSTITUALIZATION OF ORTHODOX CHURCHES
OF UKRAINE AND REGULATORY ROLE OF
BODIES OF THE STATE AUTHORITY 1991–2010
(ON MATERIALS OF THE KHERSON OBLAST)**

Демедюк Ю. Г.,

керівник експертної групи з питань позашкільної освіти директорату інклюзивної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України (Київ, Україна), e-mail: iuriidemediuk@gmail.com

Demediuk Iu. H.,

Head of the expert group on extracurricular education at the Directorate of Inclusive and Out-of-School Education of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: iuriidemediuk@gmail.com

Мова йде про відновлення та становлення православних церков на території Південної України у 1991–2010 рр. Акцентовано увагу на конфліктах, які виникли між різними гілками православної церкви в Херсонській області. Також висвітлено роль органів державної влади у вирішенні зазначених конфліктів.

Ключові слова: православна церква, конфлікти, органи державної влади, Українська Автокефальна Православна Церква, Українська православна церква Московського патріархату, Українська православна церква Київського патріархату.

The article deals with the restoration and formation of Orthodox churches on the territory of Southern Ukraine in 1991–2010. The focus was on conflicts that arose between different branches of the Orthodox Church in the Kherson region. The role of public authorities in solving these conflicts is also highlighted.

Keywords: Orthodox Church conflicts, public authorities, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, the Ukrainian Orthodox Church Moscow Patriarchate, the Ukrainian Orthodox Church Kiev Patriarchate.

Сьогодні все частіше суспільство турбують питання які так, чи інакше стосуються православної церкви та її становища за останні десятиліття. Історикам та науковцям не завжди вдається у повній мірі відповісти на данні питання, і це не дивно, бо чим ближче подія стоїть до нашого сьогодення, тим складніше наблизитися до всебічного та менш заангажованого дослідження. Одним з таких питань є проблематика відновлення та становлення православної церкви на Півдні України у роки незалежності нашої держави.

У нашій роботі зацентруємо увагу на одному з актуальних на сьогодні питань, а саме конфліктах між різними гілками православної церкви та ролі яку відігравали органи державної влади у цих конфліктах.

Завданнями даної публікації є дослідження причини та наслідки конфліктів між різними гілками православної церкви, а також роль, яку відігравали органи місцевої влади у даних суперечностях.

Історіографія із зазначеної теми представлена роботами А. Андреева, С. Горностаєва, Т. Схоро-

ход, В. Панченка, В. Шалухіна, які у своїх роботах в основному розглядають історію відновлення православної церкви на Півдні України та конфлікти між церквами. Проте, поза увагою дослідників залишається питання ролі державних органів влади у зазначених конфліктах та шляхи вирішення суперечностей.

Джерельна база складається з нормативно-правовими документами органів державної влади Херсонської області та періодика, яка не тільки характеризує події, але й відображає ставлення самого суспільства до зазначених конфліктів.

Відразу варто зазначити історичні та соціальні передумови до становлення та взаємодії православної церкви з місцевою владою. Отож, активне відновлення православної, і не тільки церкви почалося з 1989 р., коли в СРСР відбувався процес, названий перебудовою. Саме в той час почався процес відродження Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ), що вже існувала в Україні протягом 1919–1930 рр., і була «самоліквідована» на Надзвичайному соборі 28–29 січня 1930 р.

Станом на 1 січня 2001 р. громади УАПЦ в Херсонській області входять до складу Таврійської єпархії, яку тимчасово очолював архієпископ Львівський Макарій. До складу Таврійської єпархії входили громади у Одеській, Миколаївській, Херсонській областях. Станом на грудень 1990 р. про свою належність до УАПЦ заявила доволі велика громада у селі Зміївка Бериславського району Херсонської області і одна громада у Херсоні [22].

У липні 1998 р. розпорядженням голови Херсонської ОДА А. Касьяненка було зареєстровано дві громади УАПЦ – у с. Антонівка Скадовського району та у с. Подове Новокаховського району [12].

За даними кореспондента газети «Херсонская неделя», у самому Херсоні громади УАПЦ не були зареєстровані, що не відповідало дійсності, проте такі громади за його словами існували у селах Золота Балка та Михайлівка Нововоронцовського району Херсонської області.

Спадкоємиця УАПЦ – Українська Православна Церква Київський Патріархат, що не мала підтримки серед широких верств населення півдня України, проте мала підтримку з боку інституту Президента України, змогла зберегти та в дечому збільшити показники своєї роботи. Більша підтримка УПЦ Київського Патріархату проявляється у сільській місцевості південних областей України.

У квітні 1992 р. єпископом Херсонським і Таврійським УПЦ [Московського Патріархату] призначено владуку Іларіона. Після смерті керуючого Херсонської єпархії Леонтія (Гудімова) у березні 1992 року, рішенням Синоду 6 квітня переведено у Херсон, однак приступив до керування лише після Великодня 1992 року [11].

11 червня 1997 р. рішенням Священного Синоду УПЦ керуючим Херсоно-Таврійською єпархією призначено єпископа Іова (Смакоуза), 34 річного уродженця Почаєва Тернопільської області [23], який пробув був на Херсонській кафедрі близько

двох років, до фактичного обміну кафедрами за рішенням керівних органів УПЦ із Іонафаном (Слецьких), що прибув із Сумсько–Ахтирської єпархії, яка була ввірена Іову (Смакоузу).

З квітня 1999 р. керуючим архієреєм Херсонської єпархії є архієпископ Іонафан (Слецьких), керуючий справами УПЦ [25]. Його було переведено на нову кафедру із Сумсько–Ахтирської єпархії 2 квітня рішенням Синоду УПЦ. Як зазначається у анонімному повідомленні газети, архієпископ Іонафан відрізняється суворим характером і є прибічником порядку [14].

З 22 листопада 2006 року правлячий архієрей Іонафан (Слецьких) залишає Херсонську кафедру, яку очолює Іоанн (Сіопко) і по сьогодні. 11 листопада 2008 року Священний Синод УПЦ мав намір перевести його на Сумську кафедру, проте вже 17 листопада через кадрові зміни в інших єпархіях УПЦ Іоанна (Сіопка) знову призначено керуючим Херсонської єпархії [8].

Благочинний храмів м. Херсон протоієрей Зиновій Пальжок згадує про події літа 1992 роки, коли призначений на кафедру митрополитом Київським Філаретом Денисенком єпископ Спирідон силою намагався захопити резиденцію єпископа Херсонського Іларіона, не обійшлося від постраждалих під час зіткнень. Такі дії були засуджені кліриками єпархії [16].

Цікаві характеристики активності Херсонської єпархії УПЦ у 1998–2000 роках містяться у херсонській пресі. У виступі тодішнього голови Херсонської обласної державної адміністрації Олександра Вербицького на урочистому зібранні, присвяченому 2000–літтю Різдва Христового, у розділі про соціальне служіння та підтримку харчуванням соціальнонезахищених верств суспільства вказується серед всього різноманіття православних громад лише громада УПЦ КП Стрітєння Господнього м. Херсона [4]. Практика організації у м. Херсоні Міжнародного фестивалю християнської творчості засвідчує, що найбільш схильною до контактів з іншими релігійними організаціями християнського спрямування є УПЦ КП, адже саме вони серед низки Православних Церков, представлених в регіоні, брали щонайменше двічі участь у цьому фестивалі [27; 28].

Станом на грудень 1990 р. віруючим Херсонської області вже було повернуто 7 культових споруд, а православних громад на той час вже налічувалось 57 [22].

Станом на квітень 1993 р. в Херсонській області було зареєстровано 115 православних громад (кількість громад УПЦ [МП] і УПЦ КП окремо не вказується). Їх відродження та облаштування культових споруд відбувалось не без втручання місцевої влади [17]. Станом на листопад 1993 р. Херсонською ОДА повернуто близько 30 культових споруди. Складним залишалось повернення 3–4 храмів [18].

За інформацією, якою володів начальник відділу у справах релігій Херсонської облдержадміністрації В. М. Панченко, станом на травень

1996 р. в області було зареєстровано 257 релігійних громад, з них 41 сформувалась у 1995 р. 1995 р. кількість громад УПЦ [МП] зросла з 129 до 151, УПЦ КП – з 12 до 13 [7].

За словами керуючого Херсонською і Таврійською єпархією архієпископа Іларіона, його попередник покійний єпископ Леонтій прийняв у керування 45 парафій і до своєї смерті відродив 60. Таким чином архієпископ Іларіон прийняв 105 парафій у І-ій половині 1992 р., а станом на січень 1996 р. їх налічувалось вже понад 140 [24].

В Херсонській області статистика зростання релігійних громад виглядала так: 1992 р. – 139, 1995 р. – 217, 1996 р. – 260, 1997 р. – 276. Для більшості цих громад не вистачає повноцінних культових споруд. На думку експертів, що була висловлена 1997 р., віруючим потрібно 5–7 років, щоб відновити культові споруди для своїх релігійних потреб [19]. Як виявилось, цього часу реально було замало.

За даними В.М. Панченка, серед 309 релігійних громад станом на січень 1998 р. 170 належать УПЦ [МП], 12 УПЦ КП, є і такі, що належать УАПЦ [20].

Цікаву подачу статистичних матеріалів щодо кількості існуючих релігійних громад серед релігійних об'єднань Херсонської області має газета Херсонської єпархії УПЦ [МП] «Православна Таврія». У таблиці, в якій подаються кількість релігійних громад тої чи іншої Церкви, дані по УПЦ [МП] вказані станом на 1 серпня 1999 р., а по інших – станом на 1 січня того ж року. Таким чином, існує часова і кількісна диспропорція у показниках. Згідно цих даних у Херсонській області громад УПЦ [МП] – 218, УПЦ КП – 20, УАПЦ – 12 [21].

Станом на квітень 2000 р. у Херсонській єпархії УПЦ [МП] 192 храми [25]. Протягом 1999–2001 рр., за даними архієпископа Херсонського і Таврійського Іонафана, у Херсонській області збудовано близько двадцяти храмів УПЦ [МП] [29].

Станом на лютий 2001 р. за внутрішніми даними газети Херсонської єпархії УПЦ [МП] «Православна Таврія», Херсонське благочиння (переважно м. Херсон) нараховувало 29 громад, у яких службу вело 45 кліриків (37 священників, 8 дияконів). При кожному міському храмі діє недільна школа. 2000 року будівля дитячого садочку була передана під регентсько–богословське училище [26].

За інформацією преосвященного Іонафана, архієпископа Херсонського і Таврійського, станом на липень 2001 р. Херсонська єпархія налічувала близько 300 храмів і лише 250 священослужителів. Єпархія гостро потребує своїх кадрів. Владика звернувся до обласної та міської влади з проханням виділити приміщення під власну семінарію, вказавши у якості варіанта будівлю загальноосвітньої школи №16 м. Херсона, однак міська влада на цю пропозицію не відреагувала. Однак ситуація з обласною владою інша – з обласного бюджету було виділено 200 тисяч гривень на реставрацію Херсонського Свято–Успенського кафедрального собору [29].

У Херсоні до громади Української Православної Церкви [Київського Патріархату] перейшли не тільки громада російської церкви разом із священником, але й серед протестантських церков розпочався такий рух. Так вже 200 баптистів прийняли православні канони і прийшли до Української Церкви [13]. Там під час свого візиту в червні 1998 р. Патріарх Філарет провів освячення нового храму для цієї громади [1].

Є. В. Горностаєв у своїй рукописній праці, що була підписана 1995 р. вказував на сучасний для його стан: «Страшную картину представляет собой разорённый монастырь: Была семинария – ее разрушили и перевели в Одессу. Нет двухэтажной монастырской гостиницы. Зимний собор приспособленный под клуб. Бывшая трапезная ныне используется как совхозная столовая. Монастырские сооружения используются и под профилакторий, и под другие объекты хозяйственного назначения под руководством директора совхоза» [5].

На території, що раніше належала монастирю, знаходяться адміністративні будівлі с. Червоний Маяк та школа. З цеглини зруйнованої семінарії збудовані дитячий садок і сільський клуб. Під стелею головної монастирської арки розмішувались літні танцмайданчики і кінотеатри, а в храмі – дискотека. За символічну суму у 100 гривень громадянка, що мешкає в Бериславі, приватизувала колишню монастирську віноробню. Настоятеля монастиря ієромонах Феодосій жаліється на те, що обласні та районні власті не хочуть допомогти у відродженні монастиря [2; 3].

За згадкою у газеті «Православна Таврія» відомо, що у червні 2000 р. за благословінням архієпископа Іонафана розпочався процес відновлення Благовіщинського жіночого монастиря, який був розташований на величезній за площею території у с. Камишани Білозерського району Херсонської області. На той час там розташовувалось професійне училище, яке розмішувалось у колишніх монастирських будівлях, що вціліли [15].

На прикладі Херсонської області можна сказати, що існували своєрідні перегони між УПЦ [МП] та церквами протестантського спрямування. На думку архієпископа Таврійського Іларіона, 12 храмів для м. Херсона цілком достатньо, проте він жаліється на те, що йому доводиться відкривати все нові і нові, адже якщо він цього не зробить, то у гонитві за вірян він програватиме протестантам, адже вони швидше та інтенсивніше мають підхід до людей [24].

З метою пом'якшення процесу повернення культових споруд віруючим віддлом у справах релігій Херсонської ОДА було складено своєрідний план–графік, що дав змогу органам влади на місцях завчасно підготувати тих, кого це стосується, до такої події [18].

Не зважаючи на те, що на початку періоду розвитку Одеська єпархія територіально зменшувалась за рахунок утворення окремої Херсонської єпархії, це свідчить про

самодостатність першої навіть на початковому етапі розвитку. Що стосується Херсонсько–Таврійської та Миколаєво–Вознесенських єпархій, то їх виділення стало можливим завдяки збільшенню приходів, що потребувало інших способів управління, адже архієрей з м. Одеси чи м. Кіровограда (тепер – м. Кропивницький) не міг ефективно управляти віддаленою територіально–церковною структурою, що кількісно зростала.

У ролі буфера між православними церквами виступали органи державної влади, які використовували різні важелі впливу для уникнення конфліктних ситуацій у релігійній сфері. Загалом, у Херсонській області, як і в Україні вцілому, не дивлячись на досить складну конфесійну ситуацію, вдалося уникнути істотних громадянських конфліктів на релігійному ґрунті, в тому числі завдяки втручанням органів державної влади на різних рівнях.

Список використаних джерел

1. Андреев, А., 1998. 'К нам приехал Патриарх', *Вечерний Николаев (газета Мик. міськ. ради)*, №73, 25 червня, с.1.
2. Андреев, А., 2000. 'Святыня Таврического края', *Православна Таврія*, №11, листопад, с.12.
3. Андреев, А., 2001. 'Тут прокидаються дзвони', *Учитель*, №9, 1 березня, с.7.
4. 'Благослови, Господи, землю нашу и ее людей!' [Виступ голови Херсонської обласної державної адміністрації О. Вербицького на урочистому зібранні, присвяченому 2000–літтю Різдва Христового], 2000, *Новий погляд*, №2, 13 січня, с.3.
5. Горностаев, ЕВ., 1995. 'Тригориево–Бизюков мужской монастырь', Херсон, с.20.
6. Горностаев, ЕВ., 1994. 'По страницам истории православной религии Херсона. Хронологическо–историческое описание', Херсон, с.68 (машиніпис, 70 с.)
7. 'Гори, свіча злагоди!', 1996, *Новий день*, №19, 13 травня, с.5.
8. 'Журнал №108 Священного Синоду УПЦ / 17 листопада 2008 р. відбулося позачергове засідання Священного Синоду УПЦ'. [online] Доступно: <http://orthodox–church.kiev.ua/page17/news1463.html>
9. 'Звіт відділу у справах релігій Миколаївської облдержадміністрації «Про роботу відділу в напрямку забезпечення стабільного соціально–економічного розвитку області у 2005, січні – травні 2006 року та перспективи на II півріччя 2006–2007 роки», 2006, Миколаїв, 25 с.
10. Лиховид, О., 1996. 'Христианские конфессии Херсона', *Херсонская неделя*, №42, 18 жовтня, с.1.
11. Любченко М. '«Желаю мира и любви...»', *Христианин Тавриш*, 1992, №3, июнь, с.1.
12. Макаренко, Р., 1998. 'В обласній держадміністрації', *Надніпряньська правда*, №95, 21 липня, с.1.
13. Малицька, О., 1998. 'Високий гість – його Святіс Філарет', *Український південь*, №27, 2 липня, с.4.
14. 'Новый владыка', 1999, *Площадь свободы*, №3, 19–25 квітня, с.3; Польовий, М., 1999. 'Новый владыка', *Херсонський вісник*, №15, 17 квітня, с.1.
15. 'Начало возрождения обители', 2000, *Православна Таврія*, №6, червень, с.3.
16. 'Протоиерей Зиновий Пальжок: «Стоит Отечество с надеждой, верой и любовью»', 1993, *Правда Украины*, №41, 3 березня, с.4.
17. Панченко, ВМ., 1993. 'Парафіянам зараз не до сутічок. Насамперед треба вижити', *Новий день*, №14, 10 квітня, с.5.
18. Панченко, ВМ., 1993. 'Релігійне життя на Херсонщині: процеси і проблеми', *Надніпряньська правда*, №175, 25 листопада, с.2.
19. Панченко, ГС., Панченко, ВМ., 1997. 'Відродження етноконфесійних традицій в релігійному житті сучасної Херсонщини', *Південний архів*, Херсон, с.88–89.

20. Панченко, ВМ., 1998. 'Богові – свічка...', *Надніпрянська правда*, №5, 13 січня, с.2.

21. 'Релігійна статистика Херсонщини', 1999, *Православна Таврія*, №5 – серпень, с.4.

22. Скороход, Т., 1990. 'Дорога до храму', *Ленінський прапор*, №50, 15 грудня, с.7.

23. Скороход, Т., 1997. '«Таке слабе вітрило...»', *Новий день*, №31, 2 серпня, с.6.

24. Сухопаров, С., 1996. '«Надо иметь терпение и надежду на Бога!» Интервью с епископом Херсонским и Таврическим Иларионом', *Ефир*, №1, 1–7 січня, с.11.

25. 'Херсонщина православная', 2000, *Свет православия (Великодній додаток до газети «Вестник Приазовья»)*, 28 квітня, с.2.

26. 'Херсонское благочиние', 2001, *Православна Таврія*, №2 – лютий, с.5.

27. Шалухин, В., 1999. 'Праздник Троицы объединил христиан разных стран и национальностей', *Херсонський вісник*, №22, 5 червня, с.2.

28. Шалухин, В., 1998. 'Христианский фестиваль в Херсоне', *Херсонський вісник*, №24, 13 червня, с.1.

29. Яновський, С., 2001. 'У житті є місце диву та вірі', *Новий день*, №31, 26 липня, с.4.

References

1. Andreev, A., 1998. 'K nam priehal Patriarh (The Patriarch came to us)', *Vecherniy Nikolaev (gazeta Myk. mis'k. rady)*, №73, 25 chervnja, s.1.

2. Andreev, A., 2000. 'Svjatynja Tavricheskogo kraja (The Shrine of the Taurian Territory)', *Pravoslavna Tavrija*, №11, lystopad, s.12.

3. Andrejev, A., 2001. 'Tut prokydajut'sja dzvony (Here are the bells awakening)', *Uchytel'*, №9, 1 bereznja, s.7.

4. 'Blagoslovi, Gospodi, zemlju nashu i ee ljudej! [Vystup golovy Herson's'koi' oblasnoi' derzhavnoi' administracii' O. Verbyc'kogo na urochystomu zibranni, prysvjachenomu 2000–litju Rizdva Hrystovogo] (Bless the Lord our land and her people! [Speech by O. Verbitsky, Head of Kherson Region State Administration, at the solemn assembly devoted to the 2000th anniversary of the Nativity of Christ])', 2000, *Novyj pogljad*, №2, 13 sichnja, s.3.

5. Gornostaev, EV., 1995. 'Grigorievo–Bizjukov muzhskoj monastyr' (Grigorievo–Bizjuk man's monastery)', Herson, s.20.

6. Gornostaev, EV., 1994. 'Po stranicam istorii pravoslavnoj religii Hersona. Hronologicheskoe–istoricheskoe opisanie (According to the pages of the history of the Orthodox religion of Kherson. Chronological–historical description)', Herson, s.68 (mashynopys, 70 s.)

7. 'Gory, svicha zlagody! (Mountains, a candle of harmony!)', 1996, *Novyj den'*, №19, 13 travnja, s.5.

8. 'Zhurnal №108 Svjashhennogo Synodu UPC / 17 lystopada 2008 r. vidbulosja pozachergove zasidannja Svjashhennogo Synodu UPC (Magazine No.108 of the Holy Synod of the UOC / November 17, 2008, an extraordinary meeting of the Holy Synod of the UOC was held)'. [online] Dostupno: <http://orthodox–church.kiev.ua/page17/news1463.html>

9. 'Zvit viddilu u spravah religij Mykolai'vs'koi' oblderzhadministracii' «Pro robotu viddilu v naprjamku zabezpechennja stabil'nogo social'no–ekonomichnogo rozvytku oblasti u 2005, sichni – travni 2006 roku ta perspektyvy na II pivrichchja 2006–2007 roku» (Report of the Department of Religious Affairs of the Mykolayiv Regional State Administration «On the work of the department in ensuring the stable socio–economic development of the region in 2005, January–May 2006 and perspectives for the II half–year 2006–2007»)', 2006, Mykolai'v, 25 s.

10. Lihovid, O., 1996. 'Hristianskie konfessii Hersona (Christian confessions of Kherson)', *Hersonskaja nedelja*, №42, 18 zhovtnja, s.1.

11. Ljubchenko M. '«Zhelaju mira i ljubvi...» («I wish peace and love...»)', *Hristianin Tavrii*, 1992, №3, ijun', s.1.

12. Makarenko, R., 1998. 'V oblasnij derzhadministracii' (In the Regional State Administration)', *Naddniprjans'ka pravda*, №95, 21 lypnja, s.1.

13. Malyc'ka, O., 1998. 'Vysokyj gist' – jogo Svjatis' Filaret (The high guest is His Holiness Filaret)', *Ukrai'ns'kyj pivden'*, №27, 2 lypnja, s.4.

14. 'Novyj vlyadyka (New Bishop)', 1999, *Ploshhad' svobody*, №3, 19–25 kvitnja, s.3; Pol'ovyj, M., 1999. 'Novyj vlyadyka (New Bishop)', *Herson's'kyj visnyk*, №15, 17 kvitnja, s.1.

15. 'Nachalo vozrozhdenija obiteli (The beginning of the revival of the abode)', 2000, *Pravoslavna Tavrija*, №6, cherven', s.3.

16. 'Protoierej Zinovij Pal'zhok: «Stoit' Otechestvo s nadezhdoj, veroj i ljubov'ju» (Proctor Zinovij Palzhok: «To Cost Fatherland with Hope, Faith and Love»)', 1993, *Pravda Ukrainy*, №41, 3 bereznja, s.4.

17. Panchenko, VM., 1993. 'Parafijanam zaraz ne do sutychok. Nasampered treba vyzhyty (Parishioners are now not clashes. First of all, we must survive)', *Novyj den'*, №14, 10 kvitnja, s.5.

18. Panchenko, VM., 1993. 'Religijne zhyttja na Hersonshhyni: procesy i problemy (Religious life in the Kherson region: processes and problems)', *Naddniprjans'ka pravda*, №175, 25 lystopada, s.2.

19. Panchenko, GS., Panchenko, VM., 1997. 'Vidrodzhennja etnokofesijnyh tradycij v religijnomu zhytti suchasnoi' Hersonshhyny (The revival of ethno–professional traditions in the religious life of modern Kherson region)', *Pivdennyj arhiv*, Herson, s.88–89.

20. Panchenko, VM., 1998. 'Bogovi – svichka... (To God – a candle...)', *Naddniprjans'ka pravda*, №5, 13 sichnja, s.2.

21. 'Religijna statystyka Hersonshhyny (Religious statistics of the Kherson region)', 1999, *Pravoslavna Tavrija*, №5 – serpen', s.4.

22. Skorohod, T., 1990. 'Doroga do hramu (Road to the temple)', *Lenins'kyj prapor*, №50, 15 grudnja, s.7.

23. Skorohod, T., 1997. '«Take slabke vitrylo...» («Such a weak sail...»)', *Novyj den'*, №31, 2 serpnja, s.6.

24. Suhoparov, S., 1996. '«Nado imet' terpenie i nadezhdu na Boga!» Interv'ju s episkopom Hersonskim i Tavricheskym Ilarionom («It is necessary to have patience and hope for God!» Interview with Bishop Kherson and Tavrichesky Hilarion)', *Efir*, №1, 1–7 sichnja, s.11.

25. 'Hersonshhina pravoslavna (Orthodox Kherson Oblast)', 2000, *Svet pravoslavija (Velykodnij dodatok do gazety «Vestnyk Pryazov'ja»)*, 28 kvitnja, s.2.

26. 'Hersonskoe blagochinie (Kherson Deanery)', 2001, *Pravoslavna Tavrija*, №2 – ljutyj, s.5.

27. Shaluhin, V., 1999. 'Prazdnik Troicy ob#edinit hristian raznyh stran i nacional'nostej (The Trinity celebrated the Christians of different countries and nationalities)', *Herson's'kyj visnyk*, №22, 5 chervnja, s.2.

28. Shaluhin, V., 1998. 'Hristianskij festival' v Hersoni (Christian Festival in Kherson)', *Herson's'kyj visnyk*, №24, 13 chervnja, s.1.

29. Janov's'kyj, S., 2001. 'U zhytti je misce dyvu ta viri (In life there is a place of miracle and faith)', *Novyj den'*, №31, 26 lypnja, s.4.

* * *